TÜRKİYE'DE EN YOKSUL % 20'NİN YOKSULLUK PROFİLİ, GELİR DAĞILIMI VE TÜKETİM HARCAMASI

Yrd. Doç. Dr. Tolga Kabaş
Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F,
İktisat Bölümü, 01330, Balcalı/Adana
Tel: 322-3387254-55 (Dahili:139)
e-mail: tkabas@cu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada adalet kavramı açısından önemli olan en yoksul % 20'nin yoksulluk profili, gelir dağılımı ve tüketim harcaması incelenmiştir. Türkiye'nin yoksulluk sınırlarına göre yoksulluk profili incelendiğinde kırsal bölgelerde daha büyük bir yoksulluk görülmektedir. 2002-2006 yılları arasında kentsel bölgelerde yoksul fertlerin sayısı hızla azalırken, kırsal bölgelerde hemen hemen hiç değişmemiştir. Ayrıca, bu çalışmada en yoksul % 20'nin yoksulluk açığı ve oranları hesaplanmıştır. Yoksulluk açığı oranı, yoksulluk sınırına ulaşabilmeleri için yoksullara oran olarak ne kadar gelir transferi yapılması gerektiğini göstermektedir. 2002 yılında en yoksul % 20'nin yoksulluk açığı % 38 olarak hesaplanmıştır, 2005 yılında ise bu oran % 24'e inmiştir. Yani, yoksulluk sınırının % 24'ü kadarı yoksullara gelir transferi yapılırsa yoksulluk sınırına ulaşmaktadırlar. 12 bölge arasında en yoksul % 20'nin hane geliri ve yoksulluk açıkları incelendiğinde en yoksul bölgeler arasında Güney Doğu Anadolu, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Akdeniz ve Orta Anadolu bölgeleri gelmektedir. Çalışmanın sonuç kısmında ise Türkiye'de büyüme hedeflerinin yanı sıra gelir dağılımıyla ilgili hedeflerin konulması, bunun için büyüme hedefiyle birlikte en yoksul % 20'nin gelir payının tamamlayıcı bir hedef olarak izlenmesi önerilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, yoksul yanlısı büyümenin yanı sıra iyi düzenlenmiş Sosyal Yardım Sistemi de önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *En Yoksul % 20, Yoksulluk Profili, Yoksulluk Açığı, Tüketim Açığı.*

ABSTRACT

In this study, poverty profile, income distribution and consumption expenditure of lowest % 20 percent of income distribution is analyzed. When Turkey's poverty profile is examined by using poverty lines, it is seen that rural poverty is very high. In the period 2002-2006 number of poor people living in urban areas has decreased significantly, however it has slightly changed in the rural areas. Besides, in this study the poverty gap and poverty gap ratios of lowest % 20 are estimated. Poverty gap shows the amount of income transfer required for poor people to reach poverty line. In 2002 the poverty gap of lowest % 20 is

estimated as % 38. In 2005 the poverty gap ratio is calculated as % 24. This means that when % 24 of poverty line is transfered to poor people they can reach the poverty line. When income share and poverty gap of lowest % 20 is regionally analyzed, South Eastern Anatolia, West Black Sea, Northeastern Anatolia, Middleeastern Anatolia, Meditarranean and Middle Anatolia regions are classified as the poorest regions. In the last section of the study, targets related to income distribution are proposed in addition to growth rates. Especially, income share of lowest % 20 is proposed as a complementary target to the growth rates in Turkey. Besides, in this study a well-designed social assistance system is advised in addition to pro-poor economic policies.

Key Words: *Lowest 20 %, Poverty Profile, Poverty Gap, Consumption Gap.*

1. Giriş

Parasal yaklaşım bir diğer adıyla gelir yaklaşımı yoksulluğun teşhis edilmesinde ve ölçülmesinde en sık kullanılan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre yoksulluk, tüketimin veya gelirin yoksulluk sınırının altında olması olarak tanımlanmaktadır. Asgari bir seviyeyi gösteren yoksulluk sınırının altında gelir veya tüketim harcamalarına sahip insanlara yoksul denilmektedir.

Yoksulluk sınırı iki farklı yöntemle bulunur. Birinci yönteme *"minimum gıda sepeti"* denilir ve kişi başı alınması gereken asgari kalori miktarının bulunmasıyla elde edilir. Bulunan bu sınır besin temelli yoksulluk çizgisidir. Bu sınır gıda yoksullarının teşhis edilmesinde ve gıda yoksulluğunun ölçülmesinde kullanılır. Diğer yönteme, *"temel gereksinimler yaklaşımı"* denilir ve insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için minimum düzeyde almaları gereken gıda, giyim, barınma, eğitim ve sağlık harcamalarının hesaplanmasıyla bulunur. Gıda ile başlanır ve gıda dışı temel ihtiyaç malzemelerinin tutarları eklenerek yoksulluk (gıda ve gıda dışı) sınırına ulaşılır(Laderchi vd.,2003,250;Tokatlıoğlu ve Başaran,2003,113;Thorbecke,2005,9).

Yoksulluğun teşhis edilmesinde ve ölçülmesinde kullanılan diğer bir yaklaşım ise Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımıdır. Son yıllarda Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı yoksulluğun, eşitsizliğin ve insan gelişiminin anlaşılmasında kullanılan en yaygın perspektif olmuştur. Sen'in yaklaşımına göre yoksulluk temel kapasitelere ulaşamamak olarak tanımlanır. Sağlıklı olabilmek, bilgili olabilmek, iyi beslenebilmek, toplum içerisinde yer alabilmek önemli kapasitelere örnek olarak verilebilir. Sen'e göre kalkınma insan kapasitesinin genişlemesidir; faydanın veya gelirin ençoklanması değildir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) hazırladığı İnsani Yoksulluk/Gelişme Endeksleri Kapasite Yaklaşımına dayanır. İnsani Yoksulluk Endeksinde kullanılan insani yoksulluk tanımı çok boyutludur ve parasal olmayan göstergelerle ifade edilir. Bu endekste insani

yoksulluk insan hayatı için gerekli olan üç unsurun yoksunluğu olarak tanımlanır. İnsani yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan üç unsur yaşam süresi, bilgi düzeyi ve yaşam kalitesidir. İnsani Gelişme Endeksinde ise yaşam süresi, bilgi düzeyi ve yaşam kalitesindeki başarı düzeyi ölçülmektedir(Laderchi vd.,2003,253;Sen, 1995,39-41;Fukuda-Parr,2003,302-305).

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ölçülmesinde en sık kullanılan yöntem mutlak yoksulluk (parasal yaklaşım veya bir diğer adıyla gelir yaklaşımı) yaklaşımıdır. Mutlak yoksulluk yaklaşımında yoksullar hesaplanan yoksulluk sınırlarına göre tanımlanırlar. Mutlak olarak yoksul olanlar temel ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Sanayileşmiş ülkelerde kullanılan göreli yoksulluk kavramına göre ise yoksulluk, haneler, gelirlerine ya da tüketimlerine göre sıralandığında belirli bir noktanın altında kalanların oranı olarak tanımlanır. Yani, göreli yoksullar temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen, ancak toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olanları kapsamaktadır. Örneğin, mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Ancak, gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendirilen göreli yoksulluk kavramına göre toplumda her zaman yoksul olan bir kesim bulunacaktır. Göreli yoksulluğu azaltmanın tek yolu eşitsizliği azaltmaktır.

Bu çalışmada parasal ya da gelir yaklaşımı kullanılarak Türkiye'de en yoksul % 20'nin yoksulluk profili, gelir dağılımı ve tüketim harcaması incelenecektir. Çünkü, Türkiye'de fert yoksulluk oranı incelendiğinde gelir dağılımının en altında bulunan % 20'nin neredeyse tamamının yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Ayrıca, en yoksul % 20'nin elde ettiği gelir yoksulluk düzeyinin büyük bir kısmını açıklamaktadır. En önemlisi Türkiye'de en yoksul % 20 yoksulluğa karşı en riskli ve kırılgan grupları kapsamaktadır. Çünkü, bu grupların yoksulluk oranları incelendiğinde % 20'ye yakın veya daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu gruplar arasında özürlüler, çocuklar, okur-yazar olmayanlar, okur-yazar olup diploması olmayanlar, ilköğretim mezunları, ücretsiz aile işçileri, yevmiyeli çalışanlar gibi gruplar bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı adalet (eşitlik) kavramı açısından önemli olan en yoksul % 20'nin ortalama aylık hane geliri, gelir payı, tüketim açığı, yoksulluk açığı ve yoksulluk açığı oranı TÜİK'in verileri kullanılarak incelenecektir. Aynı zamanda, çalışmada Türkiye'nin yoksulluk profili, bölge bazında en yoksul % 20'nin aylık hane geliri, yoksulluk açığı ve oranı, en yoksul % 20'nin temel tüketim harcaması dağılımı ve bölge bazında temel tüketim harcaması dağılımı incelenecektir. Bu incelemeler yapıldıktan sonra elde edilen bulgular doğrultusunda Türkiye'de en yoksul % 20'nin gelir payının büyüme hedefiyle birlikte tamamlayıcı bir hedef olarak izlenmesinin gerekli olup olmadığı araştırılacaktır. Ayrıca, bu çalışmada yoksul yanlısı büyüme için önemli bir araç olan iyi düzenlenmiş bir sosyal yardım sisteminin de kurulması önerilecektir.

2. Türkiye'nin Yoksulluk Sınırlarına Göre Yoksulluk Profili

i)*Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk Oranları:* Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2007 yılına ait yoksulluk çalışması sonuçları Tablo-1'de görülmektedir. Bu tabloda mutlak yoksulluk yaklaşımına göre iki tane yoksulluk sınırı bulunmaktadır. Bu sınırlardan biri gıda harcamaları (açlık sınırı) göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır. Diğeri ise gıda ve gıda dışı ihtiyaçlara göre hesaplanan mutlak yoksulluk sınırıdır. Bu sınır Türkiye'de toplum içerisinde kabul edilebilecek minimum yaşam standardını göstermektedir. Tabloda iki yoksulluk sınırına göre hesaplanmış yoksulluk oranları ve yoksul fert sayıları bulunmaktadır. Tablo incelendiğinde 2007 yılında Türkiye'de gıda yoksulluğunun (açlık) oldukça düşük olduğu görülmektedir. 2002 yılında gıda yoksulluğu oranı (gıda yoksullarının toplam nüfusa oranı) % 1,35'den, 2007 yılında % 0,54'e inmiştir. Aynı dönemde gıda yoksulluğu kentsel bölgelerde % 0,92'den, % 0,09'a, kırsal bölgelerde ise % 2,01'den, % 1,32'ye inmiştir. Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'de 2002 yılında 926.000 gıda yoksulu insan yaşarken, 2006 yılında 539.000'e düşmüştür. Kentsel bölgelerde gıda yoksullarının sayısı 376.000'den, 18.000'e, kırsal bölgelerde ise 550.000'den, 521.000'e gerilemiştir. Yani, kentsel bölgelerde gıda yoksulluk oranı ve gıda yoksullarının sayısı hızla azalırken, kırsal bölgelerde hemen hemen hiç değişmemiştir. Türkiye'de gıda yoksullarının büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşamaktadır.

Tablo-1: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Fertlerin Yoksulluk Oranları veYoksul Fert Sayıları,Türkiye,Kent, Kır

Türkiye	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
-Gıda Yoksulluğu (Açlık) %	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,54
-Gıda Yoksulu Fert Sayısı (Bin Kişi)	926	894	909	623	539	-
-Yoksulluk (Gıda+Gıda Dışı) %	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	18,56
- Yoksul (Gıda+Gıda Dışı) Fert Sayısı (Bin Kişi)	18.441	19.458	17.991	14.681	12.930	-
Türkiye-Kent						
-Gıda Yoksulluğu (Açlık) %	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,09
-Gıda Yoksulu Fert Sayısı (Bin Kişi)	376	311	269	284	18	-
-Yoksulluk (Gıda+Gıda Dışı) %	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,61
- Yoksul (Gıda+Gıda Dışı) Fert Sayısı (Bin Kişi)	9.011	9.377	7.146	5.687	4.225	-
Türkiye-Kır						
-Gıda Yoksulluğu (Açlık) %	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,32
-Gıda Yoksulu Fert Sayısı (Bin Kişi)	550	584	640	339	521	-
-Yoksulluk (Gıda+Gıda Dışı) %	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	32,18
- Yoksul (Gıda+Gıda Dışı) Fert Sayısı (Bin Kişi)	9.429	10.081	10.846	8.994	8.706	-

Kaynak: (TÜİK,2007). Bu tablodaki veriler TÜİK'in 2007 yılına ait Yoksulluk Çalışmasından alınmıştır.

Kırsal bölgelerde tarım sektörünün payının çok büyük olmasına rağmen gıda yoksulluğunun yüksek olmasının nedeni gıda arzıyla ilgili değildir. Amartya Sen bu konuda yaptığı çalışmalarla dünyada açlık ve kıtlık sorununa bakış açısını değiştirmiştir. Amartya Sen'e göre kıtlık (açlık) sorunu gıda arzının az olmasından kaynaklanmamaktadır; dağıtımla ilgili bir piyasa aksaklığından kaynaklanmaktadır. Gıda arzı bolken bile Hindistan'da ve Afrika'da kıtlıklar yaşanmış ve yeteri kadar gıda ulaşmadığı için binlerce insan ölmüştür. Bu sorunun diğer önemli nedenleri ise demokratik sorumluluğun ve bağımsız bir medyanın bulunmamasıdır. Örneğin, bağımsız bir medyanın bulunması kıtlık sorununun çok çabuk duyulmasını sağlayarak yöneticilerin soruna hızlı bir şekilde müdahale etmek zorunda kalmalarına yol açabilmektedir. Türkiye'de gıda arzında bir azalma veya dağıtımıyla ilgili bir problem olmamasına rağmen gıda yoksullarının büyük bir kısmı mutlak yoksulluğun daha fazla olduğu kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Çünkü, Türkiye'de kırsal bölgelerde tarım bir geçimlik aile uğraşı olarak görülmektedir. Tarım işletmeleri babadan oğla kalan bir aile mesleği olarak yürütülmektedir. Tarıma müsait araziler ise miras yoluyla parçalanarak küçülmektedir. Bu durum tarım arazilerinin mülkiyet dağılımındaki eşitsizliği artırdığı gibi küçük işletmelerin çoğunlukta kalmasına yol açmaktadır. Örneğin, Türkiye'de 2001 yılında yapılan Genel Tarım Sayımına göre 100 dekardan küçük tarım arazisi olan işletmelerin oranı % 84'dür. Bu işletmelerin sahip olduğu tarım arazilerinin toplam arazi içindeki oranı ise % 42'dir. 2006 yılında toplam istihdam içerisinde tarımın payı % 27'dir. Ancak, 2006 yılında tarımın toplam ulusal gelir içindeki payı ise % 8,2'dir. Yani, tarım sektöründe çalışan-ulusal gelir oranı yüksektir.

Tablo-1 incelendiğinde Türkiye'de yoksul fert oranının (gıda+gıda dışı yoksulluk sınırına göre) çok yüksek olduğu görülmektedir. 2002 yılında fert yoksulluk oranı (gıda+gıda dışı) % 26,96'dan, 2007 yılında % 18,56'ya düşmüştür. Yoksulluk sınırlarının harcama, gelir dağılımı verilerinin ise gelir bazlı olmasına rağmen 2007 yılında gelir dağılımın en altında bulunan en yoksul % 20'nin % 18,56'sının yoksulluk sınırının altında yaşadığı sonucuna ulaşılabilir. Yani, 2007 yılında Türkiye'de en yoksul % 20'nin nerdeyse tamamı mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2002-2007 yılları arasında yoksulluk oranı kentsel bölgelerde % 21,95'den, % 10,61'e, kırsal bölgelerde % 34,48'den, % 32,18'e düşmüştür. Türkiye'de 2002 yılında 18.441.000 yoksul fert bulunurken, 2006 yılında yoksul fertlerin sayısı 12.930.000'e inmiştir. Kentsel bölgelerde yoksul fertlerin sayısı 9.011.000'den, 4.225.000'e, kırsal bölgelerde ise 9.429.000'den, 8.706.000'e düşmüştür. Yani, kentsel bölgelerde yoksulluk oranı (gıda ve gıda dışı) ve yoksullarının sayısı hızla azalırken, kırsal bölgelerde hemen hemen hiç değişmemiştir. Türkiye'de mutlak yoksulların(gıda+gıda dışı) büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşamaktadır. 2002-2006 yılları arasında fert yoksulluk oranı mutlak olarak 9 puan, yoksulların sayısı ise 5,5 milyon azalmıştır. Bu dönemde yoksulların sayısı kentsel bölgelerde 4,8 milyon, kırsal bölgelerde ise 0,7 milyon azalmıştır. Yani, yoksulluktaki azalmanın büyük bir kısmı kentsel bölgelerde gerçekleşmiştir. Yoksulluktaki azalmaya rağmen Türkiye'de mutlak yoksulluk hala çok yüksektir.

ii)Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları: Tablo-2'de hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk oranları görülmektedir. Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'de yoksulluk eğitim düzeyiyle ters orantılı olarak değişmektedir: Eğitim düzeyi arttıkça yoksulluk azalmaktadır. Türkiye'de en riskli ve kırılgan gruplar sırasıyla okur-yazar olmayanlar, okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler, 6 yaşından küçük fertler, ilkokul(ilköğretim) mezunlarıdır. Tablodan 2007 yılında Türkiye'de her dört çocuktan (6 yaşından küçük fertler) birinin yoksul olduğu anlaşılmaktadır. Kentsel bölgelerde her yedi çocuktan biri yoksulken, kırsal bölgelerde yaklaşık olarak iki çocuktan biri yoksuldur. Özellikle kırsal bölgelerde çocuk yoksulluğu önlenemez ise, yoksulluğun gelecek nesillere transfer edileceği öngörülmektedir. Ayrıca, kırsal bölgelerde eğitim durumuna göre yoksulluk oranları kentsel bölgelere göre 2-3 kat daha yüksektir. Bu durum kırsal bölgeler ile kentsel bölgeler arasında büyük bir fırsat eşitsizliğinin bulunduğunu da kanıtlamaktadır.

Tablo-2: HaneHalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları(Türkiye: Kent-Kır)

Türkiye	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
-Türkiye Toplam	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	18,56
-6 yaşından küçük fertler	33,17	37,75	34,19	27,71	24,78	25,44
-Okur-yazar değil	41,07	42,42	45,11	37,81	33,71	34,76
-Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	34,60	35,87	33,67	28,44	25,36	26,92
-İlkokul	26,12	27,55	24,36	17,13	14,19	14,90
-İlköğretim	26,47	29,56	25,49	22,42	18,06	19,96
-Ortaokul ve orta dengi meslek	18,77	18,31	13,00	8,37	8,07	9,47
-Lise ve lise dengi meslek	9,82	11,19	8,28	6,79	5,20	6,16
-Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,57	2,66	1,33	0,79	1,01	0,90
Türkiye-Kent						
-Kent Toplam	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,61
-6 yaşından küçük fertler	31,18	31,59	24,93	19,48	13,01	14,99
-Okur-yazar değil	35,88	34,72	32,82	28,46	19,92	22,79
-Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	29,96	29,61	23,74	19,69	14,03	16,63
-İlkokul	21,81	23,59	15,18	10,05	7,25	7,80
-İlköğretim	21,22	23,60	15,77	14,29	10,54	14,64
-Ortaokul ve orta dengi meslek	13,80	15,92	9,38	5,49	5,17	5,09
-Lise ve lise dengi meslek	7,06	9,38	6,35	4,13	3,41	4,25
-Yüksekokul, fakülte ve üstü	1,07	2,19	1,03	0,53	0,88	0,49
Türkiye-Kır						
-Kır Toplam	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	32,18
-6 yaşından küçük fertler	36,79	46,24	49,64	40,55	44,18	41,35
-Okur-yazar değil	46,42	49,89	56,99	46,64	46,49	46,48
-Okur-yazar olup bir okul bitirmeyen	41,13	44,35	47,16	40,80	42,31	42,04
-İlkokul	31,08	32,60	35,92	26,76	24,43	25,69
-İlköğretim	34,25	39,05	41,91	35,67	29,18	28,65
-Ortaokul ve orta dengi meslek	30,11	23,35	22,15	16,32	15,38	20,79
-Lise ve lise dengi meslek	17,65	16,94	14,30	15,32	11,03	12,56
-Yüksekokul, fakülte ve üstü	4,37	5,38	2,90	2,23	1,64	2,80

Kaynak: (TÜİK,2007). Bu tablo TÜİK'in 2007 yılına ait Yoksulluk Çalışmasından alınmıştır.

iii)*Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları:* Tablo-3'de hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranları görülmektedir. Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'de yoksulluk hanehalkı büyüklüğüyle doğru orantılı olarak artmaktadır. (5-6) ve (7+) nüfuslu ailelerde yoksulluk oranları çok yüksektir. Çünkü, bu ailelerde çocuk sayısı çok fazladır. Hanede yoksulluk sınırının altında olan çocukların sayısı arttıkça kalabalık hanelerin yoksulluk oranları ve yoksul olma olasılıkları yükselmektedir. Türkiye'de hane halkı yoksulluğu kırsal bölgelerde kentsel bölgelerden daha yüksektir. 2007 yılında Türkiye'de yaklaşık olarak her yedi aileden biri yoksuldur. Kentsel bölgelerde yaklaşık olarak her ondört aileden biri, kırsal bölgelerde ise her dört aileden biri yoksuldur. 2002-2007 yılları arasında kentsel bölgelerde hane halkı yoksulluğu hızla azalmış, kırsal bölgelerde ise hemen hemen hiç değişmemiştir. Kırsal bölgelerde kalabalık hanelerin yoksul olma ihtimali kentsel bölgelerden daha yüksektir. Çünkü, kırsal bölgelerde tarım sektörünün payı çok yüksektir. Örneğin, 2005 yılında kırsal bölgelerde tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı % 67,9, imalat sanayiinde istihdam edilenlerin oranı ise yalnızca % 7'dir. 2005 yılında kırsal bölgelerin hanehalkı kullanılabilir gelirinin toplam kullanılabilir gelire oranı % 29'dur. Hanehalkı kullanılabilir gelirinin % 79'u ise kentsel bölgelere aittir. Kırsal kesimde işgücü içerisinde okur-yazar olmayanların, okur-yazar olup diploması olmayanların ve ilkokul mezunlarının çok büyük bir payı vardır. 2005 yılında kırsal kesimde istihdam edilenlenlerin içerisinde bu üç grubun toplamı % 85,2'dir. Bu yüzden kırsal kesimde verimlilik ve gelirler oldukça düşüktür. Tarım sektörünün istihdam yapısı içerisinde hiçbir sosyal güvenliği bulunmayan (kayıtdışı çalıştırılan) ve kadınların çoğunlukta olduğu ücretsiz aile işçilerinin ve yevmiyeli çalışanların payı çok yüksektir. Tarım sektöründe ücretsiz aile işçilerinin ve yevmiyeli olarak çalışanların istihdam edilenler içerisinde oranı 2005 ve 2006 yıllarında yaklaşık olarak % 52'dir. Tarım sektöründeki bu olumsuz koşullar kırdan kente göçü de arttırmaktadır.

Tablo-3: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları, Türkye, Kent, Kır

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam Türkiye	**22,45**	**23,02**	**20,67**	**15,42**	**13,98**	**14,59**
1-2	16,51	13,41	14,49	8,44	10,95	10,89
3-4	16,37	17,08	13,71	9,22	8,27	9,08
5-6	29,03	31,67	27,40	22,41	17,54	20,72
7+	45,95	48,41	51,06	44,08	41,83	40,66
Toplam Kent	**17,38**	**18,49**	**12,90**	**8,91**	**6,85**	**7,37**
1-2	7,24	8,71	6,49	3,22	3,17	2,95
3-4	12,94	15,01	8,58	5,02	3,79	3,63
5-6	25,94	28,61	20,77	14,33	10,69	13,74
7+	41,15	38,48	37,91	38,45	27,63	31,12
Toplam Kır	**30,5**	**31**	**34,43**	**27,21**	**26,89**	**27,85**
1-2	27,97	21,06	27,54	17,54	23,08	22,95
3-4	23,27	22,19	26,12	19,55	18,50	21,75
5-6	33,83	36,22	36,85	34,22	29,39	32,87
7+	50,75	56,03	62,82	48,93	54,33	49,76

Kaynak: (TÜİK,2007). Bu tablo TÜİK'in 2007 yılına ait Yoksulluk Çalışmasından alınmıştır.

vi)*Hanehalkı Fertlerinin İktisadi Faaliyetine Göre Yoksulluk Oranları:* Tablo-4'de hanehalkı fertlerinin iktisadi faaliyete göre yoksulluk oranları görülmektedir. Tablodan görüldüğü gibi Türkiye'de yoksulluk sektörler bazında en düşük hizmetler sektöründe, sonra sanayi ve tarım sektörü olmak üzere artmaktadır. 15 yaşından küçük fertlerde yoksulluk çok yüksektir. Türkiye'de her dört çocuktan (15 yaşından küçük fertler) biri yoksuldur. Kentsel bölgelerde yaklaşık olarak her yedi çocuktan (15 yaşından küçük fertler) biri, kırsal bölgelerde ise yaklaşık her iki çocuktan (15 yaşından küçük fertler) biri yoksuldur. Kentsel bölgelerdeki tarım sektöründe yoksulluk yüksek değildir; 2007 yılında % 14,78 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel bölgelerde sanayi ve hizmet sektörlerinde ise yoksulluk oranları çok küçüktür. Kırsal bölgelerde ise tarım sektöründeki yoksulluk çok yüksektir; 2007 yılında % 31,42 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, kırsal bölgelerin sanayi ve hizmet sektörlerinde de yoksulluk oranları kentsel bölgelerdekinin yaklaşık olarak üç katıdır. Büyüme sürecine rağmen kırsal bölgelerde gelir ve istihdam çok yavaş artmaktadır. Bu yüzden, kırsal kesimde yoksul yanlısı (gelir dağılımını iyileştiren) politikaların uygulanması gerekir. Örneğin, kırsal bölgelerde bol olan üretim faktörlerinin çokça kullanılması teşvik edilmelidir. Toprak ve işgücünün daha çok kullanılması kırsal kesimde gelirlerin ve istihdamın artmasına yol açar. Ancak, bu üretim faktörlerinin verimliliğinin arttırılması da gerekir. Çünkü, verimliliği artan üretim faktörlerine yapılan ödemeler yükselir. Bunun sonucunda gelir dağılımı düzelir ve mutlak yoksulluk azalır. Ancak, yoksul yanlısı politikalarla birlikte iyi düzenlenmiş bir sosyal yardım sisteminin de bulunması gerekir. İyi düzenlenmiş sosyal yardım sistemi yoksul yanlısı politikaların etkisini arttırır, yoksulluğun şiddetini azaltır ve çalışabilecek durumda olan yoksul fertlerin işgücü piyasalarına katılımlarını kolaylaştırır.

Tablo-4: Hane Halkı Fertlerinin İktisadi Faaliyetine Göre Yoksulluk Oranları, Türkiye, Kent, Kır

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
TÜRKİYE TOPLAM	**26,96**	**28,12**	**25,60**	**20,50**	**17,81**	**18,56**
-15 ve daha yukarı yaştaki fertler						
-İstihdamdaki fertler						
-Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	30,22
-Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	10,13
-Hizmet	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,83
-İş arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,56
-Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	15,92	13,60	15,54
-15 yaşından küçük fertler	34,55	37,04	34,02	27,71	25,23	26,11
KENT TOPLAM	**21,95**	**22,30**	**16,57**	**12,83**	**9,31**	**10,61**
-15 ve daha yukarı yaştaki fertler						
-İstihdamdaki fertler						
-Tarım	33,74	26,42	19,59	15,43	24,56	14,78
-Sanayi	18,75	19,31	11,86	8,47	6,04	6,49
-Hizmet	21,90	16,03	10,62	7,07	4,99	5,31
-İş arayanlar	22,99	28,20	22,74	20,92	15,60	20,50
-Ekonomik olarak aktif olmayanlar	18,53	19,32	14,10	11,08	8,03	9,76
-15 yaşından küçük fertler	30,59	30,43	24,22	19,51	13,50	15,86
KIR TOPLAM	**34,48**	**37,13**	**39,97**	**32,95**	**31,98**	**32,18**
-15 ve daha yukarı yaştaki fertler						
-İstihdamdaki fertler						
-Tarım	36,77	40,91	42,32	38,80	34,89	31,42
-Sanayi	25,87	28,02	27,69	14,44	21,71	20,24
-Hizmet	34,16	18,95	18,01	13,76	13,54	16,53
-İş arayanlar	62,56	38,84	38,12	43,43	30,96	47,74
-Ekonomik olarak aktif olmayanlar	30,14	30,58	36,59	27,65	26,31	29,55
-15 yaşından küçük fertler	41,10	46,44	49,34	40,60	43,63	41,99

Kaynak: (TÜİK,2007). Bu tablo TÜİK'in 2007 yılına ait Yoksulluk Çalışmasından alınmıştır.

3. Türkiye'nin Gelir Dağılımı

3.1. En Yoksul % 20'nin Hane Geliri, Yoksulluk Açığı ve Yoksulluk Açığı Oranı

Gelir dağılımın en altında bulunan en yoksul % 20'nin gelir payı adalet kavramı bakımından çok önemlidir. Bu bölümde en yoksul % 20'lik dilimde bulunan bir hanenin ortalama aylık geliri, yoksulluk açığı ve yoksulluk açığı oranı hesaplanacaktır. En yoksul % 20'lik dilimde bulunan bir hanenin ortalama aylık geliri ile aylık yoksulluk sınırı arasındaki farka "ortalama yoksulluk açığı" denilmektedir. Ortalama yoksulluk açığının yoksulluk sınırına olan oranına da "yoksul insanların ortalama yoksulluk açığı oranı" denilmektedir. Yoksulluk açığı oranı yoksulluk sınırına ulaşabilmeleri için oran olarak yoksul hanelere ne kadar gelir transferi yapılması gerektiğini göstermektedir. Örneğin, % 10 yoksulluk açığı oranı yoksul hanelerin ortalama gelirlerinin yoksulluk sınırının % 90'nı olduğunu göstermektedir. Yani, yoksul hanelere yoksulluk sınırının % 10'u kadar bir gelir transferi

yapılırsa yoksulluk sınırına ulaşırlar. Aşağıda yoksulluk açığının ve yoksulluk açığı oranının matematiksel gösterimi bulunmaktadır:

- Dört Kişilik Bir Hanenin Aylık Yoksulluk Sınırı = z
- En Yoksul % 20'lik Dilimde Bulunan Bir Hanenin Ortalama Aylık Geliri = y
- En Yoksul % 20'lik Dilimde Bulunan Bir Hanenin Ortalama Yoksulluk Açığı = (z-y)
- En Yoksul % 20'lik Dilimde Bulunan Bir Hanenin Yoksulluk Açığı Oranı = (z-y)/(z)

Tablo-5'de en yoksul % 20'nin hane geliri, yoksulluk açığı ve yoksulluk açığı oranları görülmektedir. Tablodan görüldüğü gibi, en yoksul % 20'lik dilimde yaşayan hanelerin ortalama aylık gelirleri (cari fiyatlarla) 2002 yılında 193 TL'den, 2005 yılında 368 TL'ye yükselmiştir. Aynı zamanda, dört kişilik bir hanenin aylık yoksulluk sınırı (cari fiyatlarla) 2002 yılında 310 TL'den, 2005 yılında 487 TL'ye yükselmiştir. 2002-2005 yılları arasında gerçekleşen enflasyon oranı yaklaşık olarak % 39'dur. En yoksul % 20'lik dilimde bulunan hanelerin ortalama gelirinde % 91'lik bir artış gerçekleşirken, yoksulluk sınırında ise % 57'lik bir artış olmuştur. Bu dönemde en yoksul % 20'nin gelir payında ise mutlak olarak 0,7 puan bir artış gerçekleşmiştir. 2002-2005 yılları arasında hanehalkı yoksulluk oranının mutlak olarak 7 puan (bu yıllar arasında hanehalkı yoksulluk oranının % 22,5'den % 15,5'e düştüğü, yoksul fert sayısının ise yaklaşık olarak 4 milyon azaldığı görülmektedir) azaldığı görülmektedir.

2002-2005 yılları arasında en yoksul % 20'lik dilimde bulunan bir hanenin ortalama yoksulluk açığında küçük bir değişme görülürken, ortalama yoksulluk açığı oranı % 38'den, % 24'e inmiştir. 2002 yılında yoksulluk sınırının % 38'i kadarı yoksullara gelir transferi olarak yapıldığında yoksulluk sınırına ulaşıyorlarsa, 2005 yılında bu oran % 24'e inmiştir. Bir başka deyişle, 2002 yılında en yoksul % 20'lik dilimde bulunan bir hanenin aylık ortalama geliri yoksulluk sınırının % 62'si, 2005 yılında ise % 76'sı olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye'de yoksulluk oranı ve yoksul fertlerin sayısı azalırken, yoksulluğun derinliği de azalmıştır. Ancak, bu gösterge yoksullar arasında yoksulluğun nasıl dağıldığını göstermemektedir. Bu göstergedeki iyileşme yoksul haneler arasında gelir dağılımının düzeldiğine dair bir kanıt değildir. Çünkü, yoksullar arasında yoksulluğun nasıl dağıldığını bilebilmemiz için örneğin Gini katsayısı gibi bir göstergeye ihtiyacımız vardır. Yoksul insanlar için hesaplanmış bir Gini katsayısının veya yoksullar arasındaki gelir dağılımını göz önünde bulunduran ve daha iyi bir gösterge olan Sen endeksinin tahmin edilmesi yoksulluğun yoksullar arasında nasıl dağıldığını, daha doğrusu şiddetini anlamamızı sağlar.

Tablo-5: En Yoksul % 20'nin Hane Geliri, Yoksulluk Açığı ve Yoksulluk Açığı Oranı

En Yoksul % 20	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**
Toplam Hane Geliri (%)	5,4	6	6	6,1
Ortalama Aylık Hane Geliri (TL)-(y)	193	269	322	368
Dört Kişilik Bir Hanenin Aylık Yoksulluk Sınırı (TL)-(z)	310	417	429	487
Dört Kişilik Bir Hanenin Yoksulluk Açığı (TL) –(z-y)	117	148	107	119
Yoksullar Arasındaki Yoksulluk Açığı Oranı (%)-(z-y)/z	38	35	25	24
En Yoksul % 20'nin Toplam Hane Geliri (%)	5,4	6	6	6,1
-1. % 5	0,7	0,9	0,8	0,8
-2. % 5	1,2	1,4	1,4	1,4
-3. % 5	1,6	1,7	1,8	1,8
-4. % 5	1,9	2,0	2,0	2,1
Gini Katsayısı	0,44	0,42	0,40	0,38
En Zengin % 20/ En Yoksul % 20 Oranı	9,45	8,05	7,7	7,28

Kaynak: (TÜİK,2006, 2007). Bu tablodaki veriler TÜİK'in 2006 yılına ait Hanehalkı Bütçe Araştırmasından ve 2007 yılına ait Yoksulluk Çalışmasından derlenmiştir.

En yoksul % 20'lik dilimde bulunan hanelerin toplam gelirden aldıkları pay 2002 yılında % 5,4'den, 2005 yılında % 6,1'e yükselmiştir. Bu yıllarda Gini katsayısı 0,44'den, 0,38'e inerken, en zengin % 20/ en yoksul % 20 oranı 9,45'den, 7,28'e düşmüştür. Yani, gelir dağılımında bir miktar düzelme vardır, ancak Türkiye'de gelir eşitsizliği hala çok yüksektir. Bu yüzden Türkiye gelir dağılımı eşitsizliği yüksek ülkeler arasındadır. En yoksul % 20'lik dilimde bulunan haneler arasında yoksulluğun nasıl dağıldığını gösteren bir gösterge olmadığı için, 2002-2005 yılları arasında en yoksul % 20'lik gelir dilimi dört dilim halinde incelenmiştir (Bu veriler TÜİK tarafından yayınlanan % 5'lik gelir dağılımı tablolarından alınmıştır). Birinci % 5'lik dilimde bulunan hanelerin toplam gelirden aldıkları pay 2002 yılında % 0,7'den, 2005 yılında % 0,8'e yükselmiştir. Bu % 5'lik dilimde bulunanların gelirinde yalnızca mutlak olarak 0,1 puan, yani çok küçük bir düzelme vardır. İkinci, üçüncü ve dördüncü % 5'lik dilimlerde bulunanların gelirinde ise bu dönem içerisinde mutlak olarak 0,2 puanlık bir artış olmuştur. Ancak, gelir paylarındaki bu artışlar çok küçüktür. Gelir dağılımında daha yukarıda bulunan gelir dilimlerindeki artışlar daha büyüktür.

Türkiye'de mutlak yoksulluk oranlarının (gıda ve gıda dışı) çok yüksek olmasının iki nedeni vardır: Birincisi, Türkiye'nin ortalama geliri çok yüksek değildir. İkincisi, Türkiye'de gelir dağılımı çok bozuktur; gelir dağılımındaki düzelme de yetersizdir. Bu yüzden, Türkiye gelir dağılımı adaletsizliği bakımından en kötü ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'de büyümeyi ençoklayan politikalar uygulanmaktadır. Bu politikalar kişi başına düşen ortalama gelirin yükselmesini sağlar. Türkiye'de kişi başına düşen ortalama gelir yükselirken mutlak yoksulluk azalmaktadır. Ancak, Türkiye'nin yüksek gelir eşitsizliğini düzeltebilmesi ve çok yüksek olan mutlak yoksulluğunu azaltabilmesi için çok

geç olmadan büyümeyi arttıran politikalarla birlikte yoksul yanlısı, yani gelir dağılımını düzelten politikalar uygulaması gerekmektedir. Bunun için bu çalışmada en yoksul % 20'nin gelir payının (yıllık büyüme hedefleriyle birlikte) hedeflenmesi önerilmektedir. Gelir dağılımının daha eşit olduğu durumlarda büyüme yoksulluğun azalmasında daha etkili olur. Gelir dağılımındaki yüksek eşitsizlikler yoksullukla mücadeleyi olumsuz etkilemektedir. Çünkü, gelir dağılımının düzeldiği durumlarda görülen büyümenin yapısı ve kalitesi daha iyidir ve gelir dağılımının bozulduğu duruma göre mutlak yoksulluğu daha çok azaltmaktadır. Cord vd.'nin (2004) yaptıkları ampirik çalışmanın sonuçları ve Kakwani'nin (2000) hesapladığı eşitsizlik-büyüme değiş-tokuş endeksi (Inequality-Growth Trade-Off Index) bu iddiayı desteklemektedir. Türkiye'de büyüme ve gelir dağılımını düzelten politikaların (yoksul yanlısı politikalar) karışımının uygulanması mutlak yoksulluğun daha hızlı azalmasına yol açacaktır. Örneğin, G. Kore bunu başarabilen ülkeler arasındadır ve yoksullukla mücadelede büyük başarı kazanmıştır(Kakwani,2000,79-81;Cord vd.,2004,19-21).

3.2. Bölge Bazında (Düzey-1) En Yoksul % 20'nin Hane Geliri, Yoksulluk Açığı ve Yoksulluk Açığı Oranı

TÜİK'in tarafından her yıl açıklanan Yoksulluk Çalışması'nda yoksulluk istatistikleri Türkiye ve kır-kent ayrımı bazında yapılmaktadır. Bu çalışmada, 2003 Hanehalkı Bütçe Anketindeki gelir dağılımı verilerinden 12 bölgenin en yoksul % 20'sinin aylık hane gelirleri hesaplanmıştır. Ancak, 12 Bölge için hesaplanmış yoksulluk sınırları bulunmamaktadır. 12 Bölgede en yoksul % 20'nin aylık hane gelirleri ve TÜİK'in Türkiye için hesapladığı yoksulluk sınırları kullanılarak en yoksul % 20'nin yoksulluk açıkları ve oranları tahmin edilmiştir. Çünkü, gelir dağılımının en altında bulunanların geliri yoksulluk düzeyinin anlaşılmasını sağlar. Özellikle, en yoksul % 20'nin elde ettiği gelir yoksulluk düzeyinin büyük bir kısmını açıklamaktadır. 12 bölge için hesaplanmış en yoksul % 20'nin ortalama aylık hane gelirleri, ortalama yoksulluk açıkları ve ortalama yoksulluk açığı oranları Tablo-6'da görülmektedir. Ayrıca, Şekil-1 ve Şekil-2'de en yoksul % 20'nin ortalama yoksulluk açığı oranlarının ve hanehalkı geliri paylarının bölgesel dağılımı harita üzerinde de gösterilmiştir.

Tablo-6'dan görüldüğü gibi İstanbul kent hariç tüm bölgelerde en yoksul % 20 içerisinde bulunan hanelerin ortalama aylık gelirleri TÜİK tarafından hesaplanan dört kişilik ailenin aylık yoksulluk sınırı altında kalmaktadır. Bölgeler arasında en yoksul % 20'nin aylık hane geliri ve yoksulluk açıkları incelendiğinde en yoksul bölgeler arasında Güneydoğu Anadolu, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Akdeniz ve Orta Anadolu bölgeleri gelmektedir. Kırsal bölgeler arasında Güneydoğu Anadolu, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, bölgelerinin en yoksul bölgeler arasında olduğu görülmektedir. Bu bölgelerden sonra yoksulluk bakımından Ege, Akdeniz, Orta Anadolu ve Batı Marmara bölgeleri gelmektedir. Kentsel bölgelerde en yoksul % 20'nin ortalama hane gelirleri kırsal bölgelerden daha yüksek, ortalama yoksulluk açığı ve

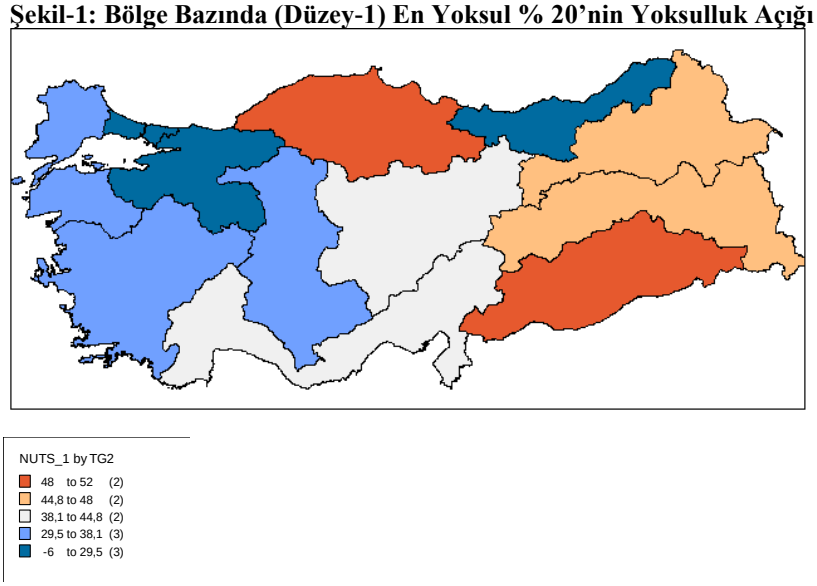
oranları daha küçüktür. Kentsel bölgeler arasında en yoksul bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Onu, Batı Karadeniz, Ortadoğu Anadolu, Akdeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Orta Anadolu bölgeleri izlemektedir. Ortalama aylık hane gelirleri, yoksulluk açıkları ve yoksulluk açığı oranları bakımından 12 Bölge incelendiğinde en yoksul bölgelerin Güneydoğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde toplandıkları görülmektedir.

Tablo-6: Bölge Bazında (Düzey-1) En Yoksul % 20'nin Aylık Hane Geliri, Aylık Yoksulluk Açığı ve Yoksulluk Açığı Oranı

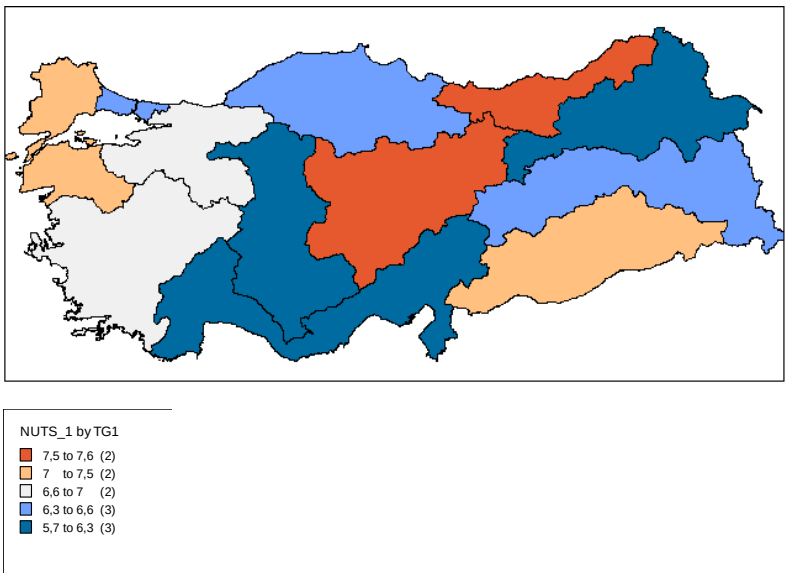
2003	Gini Katsayısı	En Yoksul % 20'nin Hane Geliri (%)	En Yoksul % 20'lik Dilimde Bulunan Bir Hanenin Ortalama Aylık Geliri (TL) (y)	Dört Kişilik Bir Hanenin Aylık Yoksulluk Sınırı (TL) (z)	En Yoksul % 20'lik Dilimde Bulunan Bir Hanenin Ortalama Yoksulluk Açığı (TL) (z-y)	En Yoksul % 20'lik Dilimde Bulunan Bir Hanenin Ortalama Yoksulluk Açığı Oranı (%) (z-y)/z
İstanbul	0,43	6,4	442	417	(-25)	(-6,0)
-Kent	0,42	6,5	445	417	(-28)	(-6,7)
-Kır	0,50	5,4	378	417	39	9,4
Batı Marmara	0,36	7,0	290	417	127	30,5
-Kent	0,34	7,8	333	417	84	20,1
-Kır	0,38	6,4	244	417	173	41,5
Ege	0,38	6,6	272	417	145	34,8
-Kent	0,39	6,6	305	417	112	26,9
-Kır	0,35	6,9	231	417	186	44,6
Doğu Marmara	0,39	6,8	309	417	108	25,9
-Kent	0,39	6,9	321	417	96	23,0
-Kır	0,40	6,4	282	417	135	32,4
Batı Anadolu	0,41	5,7	294	417	123	29,5
-Kent	0,41	5,6	307	417	110	26,4
-Kır	0,35	7,0	250	417	167	40,0
Akdeniz	0,41	6,0	255	417	162	38,8
-Kent	0,41	6,1	267	417	150	36,0
-Kır	0,41	5,8	234	417	183	43,9
Orta Anadolu	0,38	7,5	258	417	159	38,1
-Kent	0,32	8,4	280	417	137	32,9
-Kır	0,41	6,9	242	417	175	42,0
Batı Karadeniz	0,39	6,3	217	417	200	48,0
-Kent	0,39	6,4	249	417	168	40,3
-Kır	0,37	6,7	191	417	226	54,2
Doğu Karadeniz	0,35	7,6	308	417	109	26,1
-Kent	0,34	7,3	337	417	80	19,2
-Kır	0,34	7,9	292	417	125	30,0
Kuzeydoğu Anadolu	0,38	6,1	229	417	188	45,1
-Kent	0,36	6,5	269	417	148	35,5
-Kır	0,39	6,1	196	417	221	53,0
Ortadoğu Anadolu	0,36	6,5	230	417	187	44,8
-Kent	0,36	6,3	259	417	158	37,9
-Kır	0,33	7,0	203	417	214	51,3
Güneydoğu Anadolu	0,36	7,1	200	417	217	52,0
-Kent	0,36	6,9	212	417	205	49,2
-Kır	0,33	8,3	177	417	240	57,6

Kaynak: (TÜİK,2003). Bu tablodaki veriler TÜİK'in 2003 yılına ait Hanehalkı Bütçe Araştırmasından derlenmiştir.

Şekil-1: Bölge Bazında (Düzey-1) En Yoksul % 20'nin Yoksulluk Açığı Oranı (%)

Şekil-2: Bölge Bazında (Düzey-1) En Yoksul % 20'nin Hane Geliri (%)

Güneydoğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde gelir yoksulluğunun çok yüksek olmasının yanısıra, bu bölgelerin insani gelişme bakımından da en geri kalmış bölgeler olduğu bilinmektedir. Bu bölgelerde bebek, çocuk anne ölümlerinin diğer bölgelerden yüksek olduğu; okur-yazarlık, okullaşma oranlarının ve ortalama yaşam sürelerinin ise düşük olduğu görülmektedir. Türkiye'de büyük bir kısmı kırsal bölgelerde olmak üzere yaklaşık olarak 5 milyon yoksul çocuk bulunduğu tahmin edilmektedir. Özellikle, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde çok çocuklu aile yapısının yaygın olduğu görülmektedir. Çünkü, bu bölgelerde çocukların ailelere emeklilikleri için güvence sağlayacakları düşüncesi yaygındır. Örneğin, erkek çocukları aile işlerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılırken, kız çocukları ise okuldan alınarak daha çok ev işlerinde olmak üzere zorla çalıştırılmaktadır. Bu yüzden aileler beklemeden ardı ardına çocuk sahibi olmaktadır. Bundan dolayı bu bölgelerde doğurganlık oranı çok yüksektir. Ailelerin bu davranış biçimine "istifçilik (hoarding)" denilmektedir. Çok çocuklu aileler çocuklarına yeteri kadar eğitim ve sağlık harcaması yapamamaktadır. Bu yüzden, bu stratejinin uygulanması çocukların özellikle kızların beşeri sermayesinin gelişmemesine, yoksulluğun gelecek nesillere transfer edilmesine ve bu bölgelerin yoksul kalmasına yol açmaktadır (Ray,1997,314).

4. Türkiye'de Hanehalkı Tüketim Harcaması

4.1. Toplam Hanehalkının ve En Yoksul % 20'nin Hane Geliri, Tüketim Harcaması ve Tüketim Açığı

2002-2005 yıllarında hanehalkı başına düşen ortalama aylık gelir sırasıyla, 729 TL, 897 TL, 1.066 TL, 1.214 TL; aynı yıllarda hanehalkı başına düşen ortalama aylık tüketim harcaması sırasıyla, 611 TL, 738 TL, 889 TL, 1.091 TL olarak gerçekleşmiştir. Ortalama gelir ile tüketim harcaması arasındaki farkın, yani tüketim fazlasının (tasarruf) sırasıyla, + 118, + 159, + 177 TL, + 123 TL olarak gerçekleştiği Tablo-7'den görülmektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi bu dönemde hanehalkı başına düşen tüketim fazlasında (tasarruf) küçük bir değişme görülmektedir. 2002-2005 yılları arasında en yoksul % 20'nin ortalama aylık geliri sırasıyla 193 TL, 269 TL, 322 TL, 368 TL; en yoksul % 20'nin ortalama aylık tüketim harcaması sırasıyla, 284 TL, 325 TL, 405 TL, 502 TL olarak gerçekleşmiştir. En yoksul % 20'nin ortalama geliri ile tüketim harcaması arasındaki farkın yani, tüketim açığının sırasıyla, - 91 TL, - 56 TL, - 83 TL, - 134 TL olarak gerçekleştiği Tablo-7'den görülmektedir. Bu dönemde en yoksul % 20'nin tüketim açığında önemli bir artış görülmektedir. En yoksul % 20'nin tüketim açığı 2003-2004 yıllarında azalmış, sonra 2005 yılında önemli miktarda artmıştır. Çünkü, 2005 yılında en yoksul % 20'nin tüketimi gelirinden daha hızlı artmıştır.

Tablo-7: Toplam Hanehalkının ve En Yoksul % 20'nin Ortalama Aylık Geliri, Tüketim Harcaması ve Tüketim Açığı

TÜRKİYE	2002	2003	2004	2005
Hanehalkı Başına Düşen Ortalama Aylık Gelir (TL)	729	897	1.066	1.214
Hanehalkı Başına Düşen Ortalama Aylık Tüketim Harcaması (TL)	611	738	889	1.091
Tüketim Fazlası (Ortalama Aylık Gelir-Ortalama Aylık Tüketim Harcaması)	+ 118	+ 159	+ 177	+ 123
En Yoksul % 20'lik Gruptaki Hanehalkı Başına Düşen Ortalama Aylık Gelir (TL)	193	269	322	368
En Yoksul % 20'lik Gruptaki Hanehalkı Başına Düşen Ortalama Aylık Tüketim Harcaması (TL)	284	325	405	502
En Yoksul % 20'nin Tüketim Açığı (Ortalama Aylık Gelir-Ortalama Aylık Tüketim Harcaması)	-91	-56	-83	-134

(TÜİK,2003,2006). Bu tablodaki veriler TÜİK'in 2003 ve 2006 yıllarına ait Hanehalkı Bütçe Araştırmalarından derlenmiştir.

4.2. Toplam Hanehalkının ve En Yoksul % 20'nin Temel Tüketim Harcaması Dağılımı (Türkiye: Kent-Kır)

Toplam hanehalkının ve en yoksul % 20'nin temel tüketim harcaması dağılımı Tablo-8'de görülmektedir. Tabloda yer alan temel tüketim harcamaları arasında gıda, giyim, konut, mobilya ve ev aletler, eğitim ve sağlık harcamaları bulunmaktadır. Bu tablo temel tüketim harcaması dağılımını göstermektedir. Altı harcama grubunun toplam tüketim harcaması içindeki oranı 2007 yılında tüm haneler için % 70'dir. En yoksul % 20 içerisinde bulunan haneler için bu oran % 77'dir. Aslında oransal olarak arada çok fark olmamasına rağmen, Tablo-7'den Türkiye'de ortalama tüketim harcaması miktarının en yoksul % 20'nin yaptığı ortalama harcama miktarından (yaklaşık olarak 2 katından biraz daha fazla) çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'de toplam hanehalkının küçük de olsa tasarruf yaptığı görülürken, en yoksul % 20'de bulunan bir hanenin ise küçümsenmeyecek bir tüketim açığı bulunmaktadır. 2007 yılında gıda harcamasının toplam harcamalar içindeki oranı tüm haneler için % 24,4, kentsel bölgelerde % 21,8, kırsal bölgelerde ise % 31,4 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında en yoksul % 20'nin gıda harcaması oranları ise sırasıyla, % 35,8, % 30,5 (kent) ve % 39,6(kır) olarak gerçekleşmiştir.

En yoksul hanelerin en büyük iki harcama kalemi olan gıda ve konut-kira harcamaları toplamı 2002 yılında % 66,5'den, 2007 yılında % 63,5'e ; kentsel bölgelerde % 67,7'den, % 64,3'e, kırsal bölgelerde % 64,8'den, % 62,6'ya düşmüştür. Gıda harcaması oranı ise 2002'de % 38,7'den, 2007 yılında % 35,8'e; kentsel bölgelerde % 34,4'den, % 30,5'e, kırsal bölgelerde % 42,2'den, % 39,6'ya inmiştir. Özellikle, en yoksul hanehalkının gıda harcaması oranının azalması (diğer harcama kalemlerinde artışa neden olacağı için) çok küçük de olsa hanede bir refah artışı olduğunu göstermektedir. Kentsel bölgelerde görülen bu olumlu etki kırsal bölgelerden daha büyüktür. 2007 yılında en yoksul % 20'lik gruptaki hanelerin eğitim harcamaları ortalaması % 0,6, kentsel bölgelerde % 0,8, kırsal bölgelerde

% 0,7 olarak gerçekleşirken, sağlık harcamaları ortalaması % 2,5, kentsel bölgelerde % 2,6, kırsal bölgelerde % 2,5 olarak gerçekleşmiştir. Sağlık harcamalarında Türkiye ortalaması ile en yoksul % 20'lik grup arasında fark çok azdır. En yoksul % 20'lik gruptaki hanelerin eğitim harcamaları oranı Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bu oranın bu kadar düşük olmasının önemli nedenlerinden biri ilk ve orta öğretimin parasız olması ve ders kitaplarının öğrencilere ücretsiz dağıtılmasıdır. Ancak, en yoksul % 20'lik gruptaki hanelerin eğitim harcamaları oranının Türkiye ortalamasının altında olmasının dezavantajlı fertlerin sayısının artmasına yol açacağı tahmin edilmektedir. Harcama oranları incelendiğinde yoksul hanelerin sağlığa eğitimden daha çok önem verdiği anlaşılmaktadır, ancak yoksul hanelerin sağlık harcamaları da ihtiyaçlarını karşılamada yetersizdir.

Tablo-8: Toplam Hanehalkının ve En Yoksul % 20'nin Temel Tüketim Harcaması Dağılımı (Türkiye: Kent-Kır)

Türkiye	**2 002**	**2 007**	**2 002**	**2 007**
	Toplam (% 100)	Toplam (% 100)	En Yoksul % 20	En Yoksul % 20
Gıda ve alkolsüz içecekler	26,7	24,4	38,7	35,8
Giyim ve ayakkabı	6,3	6,0	5,0	5,0
Konut ve kira	27,3	28,4	27,8	27,7
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	7,3	6,0	5,9	5,6
Sağlık	2,3	2,3	2,5	2,5
Eğitim hizmetleri	1,3	2,6	0,4	0,6
Toplam	71	70	80	77
Kent				
Gıda ve alkolsüz içecekler	23,9	21,8	34,4	30,5
Giyim ve ayakkabı	6,3	5,8	5,5	4,3
Konut ve kira	29,2	30,7	33,3	33,8
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	6,9	5,7	5,1	5,1
Sağlık	2,1	2,1	2,0	2,6
Eğitim hizmetleri	1,5	2,9	0,2	0,8
Toplam	70	69	80	77
Kır				
Gıda ve alkolsüz içecekler	32,5	31,4	42,2	39,6
Giyim ve ayakkabı	6,2	6,4	3,5	5,1
Konut ve kira	23,4	22,2	22,6	23,0
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	8,1	6,6	7,9	5,7
Sağlık	2,7	3,0	2,8	2,5
Eğitim hizmetleri	0,9	1,7	0,8	0,7
Toplam	74	71	80	77

Kaynak: (TÜİK,2007). Bu tablodaki tüketim harcaması verileri TÜİK'in elektronik veri dağıtım sisteminden alınmıştır.

Beşeri sermayeyi geliştiren en önemli iki faktörün eğitim ve sağlık harcaması olduğu bilinmektedir. Beşeri sermayenin gelişmesi için eğitim sağlık kadar önemlidir. Bu yüzden, öncelikle eğitim harcamalarını artıramayan hanelerin yoksulluktan kurtulmaları zorlaşmaktadır. Türkiye'de en yoksul % 20 gelir diliminde bulunan hanelerin ortalama geliri

çok küçüktür ve bu gelir diliminde bulunan ailelerin eğitim harcamalarını daha fazla arttırmaları imkansızdır. Bu yüzden, Türkiye'de eğitim ile yoksulluk arasında güçlü bir bağ kurulmaktadır. Bu bağ yoksulluğun gelecek nesillere transfer edilmesini sağlamaktadır. (TÜİK'in eğitim durumuna göre yoksulluk oranları incelendiğinde eğitim ile yoksulluğun arasında güçlü ters (negatif) bir ilişkinin olduğu görülmektedir).

4.3. Bölge (Düzey-1)Bazında Temel Tüketim Harcaması Türlerinin Dağılımı

Bölge bazında toplam hanehalkının temel tüketim harcaması dağılımı 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden derlenmiş ve Tablo-9'da sunulmuştur. Tabloda yer alan temel tüketim harcamaları arasında gıda, giyim, konut, mobilya ve ev aletleri, eğitim ve sağlık harcamaları bulunmaktadır. Yoksul bölgelerde gıda harcamasının toplam harcama içindeki oranlarının çok yüksek olduğu görülmektedir. 12 kırsal bölgenin gıda harcamasının toplam tüketim harcaması içindeki oranı incelendiğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinin % 54,1 ile en yüksek orana sahip olduğu görülmektedir. Özellikle, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kırsalında ultra-yoksul (gıda harcaması/toplam harcama $\geq$0,70-0,80) olarak tanımlanan yoksul bir kitlenin yaşadığı tahmin edilmektedir. Sonra, Batı Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Orta Anadolu, Batı Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgelerinin kırsalı gelmektedir. 12 kentsel bölge incelendiğinde gıda harcaması oranının kırsal bölgelerden daha küçük olduğu görülmektedir. Kentsel bölgeler arasında en yüksek gıda harcaması oranları Güneydoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Orta Anadolu'da görülmektedir. Yukarıda belirtilen yoksul bölgelerin temel harcama kalemleri toplandığında, toplamların diğer bölgelerden daha yüksek olduğu tablodan görülmektedir.

Tablo-9: Bölge (Düzey-1)Bazında Temel Tüketim Harcaması Türlerinin Dağılımı

		Temel Tüketim Harcaması Türleri						
		Toplam	Gıda ve alkolsüz içecekler	Giyim ve ayakkabı	Konut ve kira	Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	Sağlık	Eğitim hizmetleri
Toplam		71,9	27,5	6,2	28,3	5,7	2,2	2,0
İstanbul	Toplam	69,4	20,2	5,4	33,1	4,9	2,7	3,1
	Kent	69,4	19,9	5,4	33,4	4,9	2,8	3,1
	Kır	68,6	25,7	4,9	27,5	4,2	2,3	4,0
Batı Marmara	Toplam	72,5	27,5	6,0	28,4	5,9	3,0	1,7
	Kent	71,5	24,8	5,9	30,4	6,0	2,4	2,0
	Kır	73,8	30,8	6,2	25,9	5,8	3,8	1,3
Ege	Toplam	72,9	28,1	6,1	29,2	5,9	2,1	1,4
	Kent	71,5	24,3	6,0	31,7	5,8	1,9	1,8
	Kır	75,4	35,2	6,4	24,7	6,2	2,2	0,7
Doğu Marmara	Toplam	68,3	27,2	6,3	25,1	6,4	2,0	1,4
	Kent	67,5	24,7	6,2	26,4	6,8	1,9	1,5
	Kır	70,1	32,9	6,6	22,1	5,3	2,2	1,0
Batı Anadolu	Toplam	69,5	23,9	6,4	29,7	5,3	2,0	2,1
	Kent	68,3	21,4	6,5	30,8	5,4	1,9	2,3
	Kır	75,4	37,0	6,2	23,8	5,1	2,8	0,6
Akdeniz	Toplam	70,3	29,7	6,8	23,3	6,6	2,4	1,6
	Kent	69,8	27,9	7,1	24,4	7,0	1,8	1,7
	Kır	71,3	33,2	6,2	21,2	5,8	3,5	1,4
Orta Anadolu	Toplam	77,5	35,5	6,6	27,2	5,3	1,7	1,2
	Kent	76,9	32,1	6,7	30,5	4,6	1,2	1,8
	Kır	78,0	38,2	6,6	24,7	5,7	2,0	0,8
Batı Karadeniz	Toplam	77,1	35,9	6,2	26,2	5,6	1,6	1,6
	Kent	74,9	28,3	6,9	29,8	5,6	1,6	2,7
	Kır	79,6	44,3	5,3	22,2	5,7	1,6	0,5
Doğu Karadeniz	Toplam	74,8	31,2	7,3	25,1	6,8	1,9	2,5
	Kent	71,1	25,9	7,3	26,7	6,3	1,7	3,2
	Kır	77,6	35,1	7,4	23,9	7,2	2,1	1,9
Kuzeydoğu Anadolu	Toplam	79,2	36,0	6,0	26,3	8,2	1,5	1,2
	Kent	78,1	31,8	5,2	30,6	8,0	0,7	1,8
	Kır	80,4	40,8	6,9	21,3	8,5	2,4	0,6
Ortadoğu Anadolu	Toplam	77,0	34,2	8,2	25,6	6,8	1,3	1,0
	Kent	75,4	30,6	8,2	28,3	6,0	1,1	1,2
	Kır	79,0	38,8	8,1	22,0	7,8	1,7	0,7
Güneydoğu Anadolu	Toplam	78,4	39,9	7,2	23,4	5,0	2,1	0,8
	Kent	76,6	35,3	6,8	25,8	5,5	2,2	1,1
	Kır	83,7	54,1	8,2	16,1	3,3	1,9	0,0

Kaynak: (TÜİK,2003). Bu tablo TÜİK'in 2003 yılına ait Hanehalkı Bütçe Araştırmasından alınmıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

2007 yılında Türkiye'de mutlak yoksulluk oranı (gıda ve gıda dışı ihtiyaçlara göre) % 18,56 olarak gerçekleşmiştir. Yani, en yoksul % 20'nin neredeyse tamamı yoksulluk sınırının altındadır. 2002-2007 yılları arasında kentsel bölgelerde yoksulluk oranı ve yoksulların sayısı hızla azalırken, kırsal bölgelerde hemen hemen hiç değişmemiştir. 12 bölge incelendiğinde en yoksul bölgelerin Güneydoğu Anadolu, Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde toplandıkları görülmektedir. 2002-2005 yılları arasında en yoksul % 20'lik dilimde bulanan hanelerin toplam gelirden aldıkları pay % 5,4'den % 6,1'e yükselmiştir. Bu dönemde en yoksul % 20'lik dilimde bulunan bir hanenin yoksulluk açığında küçük bir değişme görülürken, ortalama yoksulluk açığı oranı % 38'den % 24'e inmiştir. En yoksul % 20'lik dilimde bulunan bir hanenin ortalama tüketim açığı ise 91 TL'den 134 TL'ye yükselmiştir. Gelir dağılımında bir miktar düzelme vardır, ancak Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliği hala çok yüksektir. Türkiye gelir dağılımı eşitsizliği en yüksek ülkeler arasındadır. Bu yüzden, Türkiye'de büyüme hedeflerinin yanısıra gelir dağılımıyla ilgili hedefler de olmalıdır. Türkiye'de büyüme ve gelir dağılımını düzelten politikaların karışımının uygulanması mutlak yoksulluğun daha hızlı azalmasına yol açacaktır. Türkiye'de büyüme hedefleriyle birlikte en yoksul % 20'nin gelir payı tamamlayıcı bir hedef olarak belirlenebilir. Örneğin, 2005 yılında % 6,1 olan en yoksul % 20'nin gelir payının % 10'a çıkarılması büyüme hedefiyle birlikte tamamlayıcı bir hedef olarak izlenmesi önerilebilir. Böylece, uygulanacak yoksul yanlısı (gelir dağılımını düzelten) politikalar ile en yoksul % 20'nin içerisinde bulunan gruplar da büyüme sürecine dahil olur ve büyümenin yarattığı fırsatlardan daha çok yararlanabilir.

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde çok çocuklu aile yapısı çok yaygın olduğu görülmektedir. Bu yüzden bu bölgelerde demografik geçiş (hızlı nüfus artışlarından düşük nüfus artışlarına doğru) çok yavaş; yoksulluk da çok yüksektir. Bu bölgelerde aile planlamasının yapılması, özellikle kadınların doğum kontrolü, çocuk sağlığı gibi temel konularda bilgilendirilmesinin ve istihdam imkanlarının arttırılmasının doğurganlık oranlarını azaltarak Türkiye'nin demografik geçişini hızlandıracağı tahmin edilmektedir. Eğitimi ve geliri artan aileler (özellikle eğitimi yükselen kadınlar) beklemeden ardı ardına çocuk sahibi olmayacaklardır. Bu stratejiye "istifçilik (hoarding)" denilmektedir. Bu stratejinin uygulanması çocukların beşeri sermayesinin gelişmesini engellemektedir. Çünkü, çok çocuklu aileler çocuklarına yeteri kadar eğitim ve sağlık harcaması yapamamaktadırlar. Eğitimi ve geliri artan aileler "bekle ve gör" stratejisi uyguladıklarında bir çocukları olduğunda diğer çocuğu yapmayacaktır; bu durumda doğurganlık oranları yükselmeyecektir. Ailelerin bu davranış biçimine ise "hedefleme (targeting)" denilir. Az sayıda çocuğu olan aileler çocuklarına yeteri kadar eğitim ve sağlık harcaması yapabilecektir. İlk durumdan ikincisine doğru demografik geçiş yapabilen toplumlarda çocukların kalitesi yükselmekte ve yoksulluk gelecek nesillere transfer olmamaktadır. Bu bölgeler insani gelişmenin hızlanmasıyla yoksulluk tuzağından kurtulabilecektir(Ray,1997,314).

Bölgesel eşitsizliğin azaltılması için eğitim sektöründe, sağlık sektöründe, istihdam alanlarında, aile yapısında ve karar verme süreçlerinde cinsiyet eşitliğini merkezinde bulunduran politika ve stratejilerin biran önce belirlenmesi gerekir. Bu bölgeler ile diğer bölgeler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması, iş imkanlarının yaratılması, sosyal harcamaların insani gelişmeye (eğitim ve sağlık harcamaları) yönelik olması, nüfus ve aile planlaması, iyi bir yerel yönetişim ve sivil toplumun katılımı gibi politikaların bölgelerarası eşitliğin sağlanmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Özellikle, bu bölgelerde eğitim ve sağlık sektörlerindeki eşitsizlikler doğru müdahalelerle giderilmelidir. Örneğin, okul ve hastanelerdeki kötü fiziki şartlar, sağlık personeli, öğretmen ve materyal eksiklikleri giderilmeli; kırsal kesimde yaşayan kızlar ve yoksul çocuklar için sağlık hizmetleri, burs ve destekler çeşit ve miktar olarak arttırılmalıdır. Bu uygulamalar ile Türkiye'de bozuk olan büyümenin yapısı düzelecek ve kalitesi artacaktır.

Türkiye'de yoksul insanların sahip olduğu beşeri sermaye miktarının arttırılması iyi bir yoksul yanlısı politikadır ve yoksulluğun azalmasına yol açacaktır. Beşeri sermayesi zengin olan ülkelerin daha hızlı büyüdüğü ispatlanmıştır. Beşeri sermayesi iyi olan insanlar ise büyümeden daha çok faydalanmaktadırlar. Yoksul insanların beşeri sermayesine yapılan yatırımlar yoksullukla mücadelede iki yarar sağlar: 1) Ekonomik büyümeyi arttırır. 2) Büyüme daha çok yoksul yanlısı olur (gelir dağılımı düzelir). Doğu Asya ülkelerinin deneyiminde görüldüğü gibi artan bir beşeri sermaye, büyümeye ve yoksulluğun azalmasına yol açmıştır. Gelir dağılımının düzelmesi insani gelişmeyi olumlu etkilemektedir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalar gelir dağılımının düzeldiği zamanlarda okula kayıt olan yoksul çocukların sayısının

arttığını göstermektedir. İnsani gelişme yoksulluk sınırının altındaki insanların oranı azaldıkça, yani gelir dağılımı düzeldikçe artacaktır. Türkiye'de ailelerin insani gelişme için ayırdıkları gelirin artması, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi, aile içerisinde harcamaları kadınların yönlendirmesi insani gelişmeyi hızlandıracaktır. Ayrıca, devletin insani gelişme öncelikli sektörlere yaptığı harcamaların arttırılması gerekmektedir(Klasen,2004,100;Ranis vd.,2005,64-65).

Türkiye'de yoksullukla mücadelede başarı kazanılması için öncelikle yayınlanan yoksulluk göstergeleri arasında yoksulluk açığını ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını gösteren göstergelerin hesaplanması ve yayınlanması gerekir. Örneğin, Sen endeksi bu tanıma göre iyi bir göstergedir. Çünkü, Sen endeksi yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarlı bir göstergedir. Yoksul bir ailenin geliri düştüğünde Sen endeksi artmaktadır. Sen'e göre yoksullukla mücadele edilirken yoksulluk sınırının en altındakilerden yani, en çok yardıma muhtaç olanlardan başlanmalıdır. Sen endeksini bu düşünce üzerine kurmuştur. Türkiye'de yoksullar arasında gelir dağılımının ne kadar iyi veya kötü olduğunu gösteren bir gösterge bulunmamaktadır. Gelir grupları arasındaki veya yoksul kabul edilen fertler arasındaki yukarı doğru hareketliliğin ne kadar olduğunu tahmin etmek zordur. Bu yüzden Türkiye'de yoksul insanlar grubu değişiyor mu, sürekli olarak yoksul kalan fertler veya haneler bulunuyor mu (kronik yoksulluk), bu insanlar arasında ne kadar aşağıya veya yukarıya doğru bir hareketlilik bulunuyor araştırılması gerekir.

Ayrıca, Türkiye'de yoksulluk tanımları genellikle yoksulluk sınırlarına (gelir/tüketim bazlı) göre yapılmaktadır. Bu yaklaşım gelir/tüketim temelli bir yaklaşımdır. Daha geniş ve daha geçekçi tanımlar yapılması gerekir. Parasal olmayan göstergelerin (okullaşma oranları, okur-yazarlık oranları, ortalama yaşam süreleri, bebek-çocuk ölümleri, cinsiyet eşitsizliği göstergeleri, kamu hizmetlerine erişim oranları gibi) kullanıldığı yoksulluk tanımları daha geniş tanımlar olmalarına rağmen daha gerçekçi tanımlardır. Bu bağlamda insani yoksulluk kavramına göre yoksulluk çalışması önerilebilir.

5. Kaynaklar

Clark, David A. (2006), "The Capability Approach:Its Development, Critiques and Recent Advances", *Global Poverty Research Group*, GPRG-WPS-032, Erişim: www.gprg.org, Ziyaret Tarihi, Ocak, 2006.

Cord, Louise; Lopez, J. Humberto; Page, John (2004), " Pro-Poor Growth and Poverty Reduction", edi. Krakowski, Michael, *Attacking Poverty: What Makes Growth Pro-Poor?*, s.15-37, Nomos.

Eswaran, Mukesh; Kotwal, Ashok (2006), "The Role of Agriculture in Development", edi. Banerjee, Abhijit Vinayak; Benabou, Roland; Mookherjee, Dilip, *Understanding Poverty*, s. 111-123, Oxford University Press.

Fields, Gary S. (2001), *Distribution and Development*, Russel Sage Foundation, The MIT Press.

Fukuda-Parr, Sakiko (2003), "The Human Development Paradigm: Operationalizing Sen's Ideas On Capabilities", *Feminist Economics*, 9(2-3), s. 301-317.

Haq, Mahbub Ul (1995), *Reflections on Human Development*, Oxford University Press.

Kakwani, N. (2000), "Growth and Poverty Reduction: An Emprical Analysis", *Asian Development Review*, vol. 18, no. 2, s. 74-84.

Klasen, Stephan (2004), "In Search of the Holy Grail: How to Achieve Pro-Poor Growth?", edi. Krakowski, Michael, *Attacking Poverty: What Makes Growth Pro-Poor?*, s. 89-125, Nomos.

Laderchi R. C.; Saith Ruhi; Stewart Frances (2003), "Does it Matter that we do not Agree on the Definition of Poverty? A comparison of Four Approaches", *Oxford Development Studies*, Vol. 31, No. 3.

Meier, Gerald M. ; Stiglitz, Joseph E. (2001), *Frontiers of Development Economics*, A Copublication of World Bank and Oxford University Press.

Mithaug, Dennis E. (1996), *Equal Opportunity Theory*, SAGE Publications.

Özcan, Kıvılcım M. (2003), "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi:2001", *Ekonomik Yaklaşım*, cilt:14, sayı:49.

Ranis, Gustav; Stewart, Frances; Ramirez, Alejandro (2005), "Economic Growth and Human Development", edi. Fukuda-Parr, Sakiko; Kumar, A.K. Shiva, *Readings in Human Development*, s. 61-84, Oxford University Press.

Ray, Debraj (1997), *Development Economics*, Princeton University Press.
Sen, A. K. (2007), *Commodities and Capabilities*, Oxford University Press,11. Baskı.
Sen, A.K. (2005), "Development As Capability Expansion", edi. Fukuda-Parr, Sakiko; Kumar, A.K. Shiva, *Readings in Human Development*, s. 3-16, Oxford University Press.
Sen, A. K. (1995), *Inequality Reexamined*, Harvard University Press,1. Baskı.
Sen, A. K. (1993), "On the Darwinian View of Progress", *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 1. s. 123-137.
Sumner, Andrew (2007), "Meaning versus Measurement: Why Do Economic Indicators of Poverty Still Predominate ?", *Development in Practice*, Volume 17, Number 1, February 2007.
Sumner, Andrew (2004), "Economic Well-being and Non-economic Well-being", *World Institute for Development Economics Research*, Research Paper No. 2004/30.
Şenses, Fikret (2003), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 3. Baskı.
Thorbecke, Erik (2005), "Multi-dimensional Poverty: Conceptual and Measurement Issues", Paper prepared for *The Many Dimensions of Poverty International Conference*, UNDP International Poverty Centre, Brasilia.
Tokatlıoğlu, İbrahim; Başaran, Alparslan (2003): "Türkiye'de Yoksulluğun Dağılımı, Yapışkanlığı ve Transfer Politikaları", *Ekonomik Yaklaşım*,cilt:14,sayı:49.
Türkiye İstatistik Kurumu (2003), Hanehalkı Bütçe Araştırması, CD Rom.
Türkiye İstatistik Kurumu (2006), Hanehalkı Bütçe Araştırması, CD Rom.
Türkiye İstatistik Kurumu (2007), Yoksulluk Çalışması, Tüketim Harcamaları, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Erişim: http://www.tuik.gov.tr, Ziyaret Tarihi: Şubat, 2009.